Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού;

Τόμ. 1 (2018)

Πρακτικά Συνεδρίου ‘Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού; Όταν η συνθήκη αγωγής και εκπαίδευσης τέμνεται με την καθημερινότητα της πόλης’

«Προσχέδια: η αρχιτεκτονική πάει σχολείο»: ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα αρχιτεκτονικής για παιδιά προσχολικής ηλικίας

Στεφανία Βουβουσίρα (Stefania Vouvousira), Μανόλης Μπαμπούνης (Manolis Babounis), Αιμιλία Φάκου (Emilia Fakou)

doi: 10.12681/χπ.1441

«Προσχέδια: η αρχιτεκτονική πάει σχολείο»: ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα αρχιτεκτονικής για παιδιά προσχολικής ηλικίας

«Drafts: Architecture Goes to School»: An Educational Program in Architecture for Preschool Children

Στεφανία Βουβουσίρα
Εκπαιδευτικός, Τ.Ε.Α.Π.Η., Ε.Κ.Π.Α
Μανόλης Μπαμπούνης
Αρχιτέκτων
Δρ. Αιμιλία Φάκου
Εκπαιδευτικός, Τ.Ε.Α.Π.Η. Ε.Κ.Π.Α, 47^{ο} Νηπιαγωγείο Αθηνών

Περίληψη
Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα: «Προσχέδια: η αρχιτεκτονική πάει σχολείο» το οποίο πραγματοποιήθηκε σε δύο δημόσια νηπιαγωγεία του κέντρου της Αθήνας, τη σχολική χρονιά 2015 – 2016, θα μπορούσε επιγραμματικά να χωριστεί σε τέσσερις φάσεις. Η 1^{η} φάση αφορούσε στην παρατήρηση και καταγραφή του άμεσα βιωμένου χώρου του νηπιαγωγείου από τα παιδιά. Κατά τη 2^{η} φάση τα παιδιά πραγματοποίησαν ελεύθερες διαδρομές στη γειτονιά και κράτησαν σημειώσεις για τις βόλτες τους. Στη συνέχεια επεξεργάστηκαν αυτό το υλικό στο χώρο του νηπιαγωγείου. Στην 3^{η} φάση τα παιδιά επικεντρώθηκαν και μελέτησαν τέσσερα κτίρια – κατοικίες, χαρακτηριστικές της γειτονιάς των Άνω Πετραλώνων. Τα παιδιά συζήτησαν με τους κατοίκους και συνέλεξαν στοιχεία – «μαρτυρίες» για την ταυτότητα των κτιρίων μέσα από μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση της κοινωνικής πραγματικότητας. Η 4^{η} φάση περιστρέφεται γύρω από το τρίπτυχο «σκέφτομαι – σχεδιάζω – κατασκευάζω». Τα παιδιά, αξιοποιώντας τις γνώσεις που απέκτησαν στις προηγούμενες φάσεις, δημιούργησαν φανταστικά σενάρια χρήσης κτιρίων, τα οποία λάμβαναν υπόψη παραμέτρους όπως για ποιους προορίζονται και ποιες ανάγκες ή επιθυμίες τους καλύπτουν, ενώ τα αναπαράστησαν κατασκευαστικά σε μακέτες.
Βασικό συμπέρασμα της εκπαιδευτικής μας παρέμβασης είναι ότι η σχέση που αναπτύσσουν τα παιδιά με τον χώρο, και συγκεκριμένα το αστικό περιβάλλον, αλλάζει και διαμορφώνεται καθώς αποκτούν δεξιότητες κατανόησης και κριτικής ανάλυσης, αλλά και τη δυνατότητα ενεργούς συμμετοχής.
λέξεις-κλειδιά: αρχιτεκτονική, νηπιαγωγείο, χώρος, αστικό περιβάλλον, ενεργή συμμετοχή, διερευνητική μάθηση.

Stefania Vouvousira
Teacher, Dept. of Early Childhood Education, National and Kapodistrian University of Athens
Manolis Babounis
Architect
Dr. Emilia Fakou
Dept. of Early Childhood Education, National and Kapodistrian University of Athens, teacher, 47th Kindergarten of Athens

Abstract
The educational program «Drafts: Architecture Goes to School», implemented in two public kindergartens of central Athens during the 2015-16 school year, can be concisely divided into four phases. Phase one involved the observation and recording of kindergarten space directly experienced by children. In phase two children toured the neighborhood and took notes on their walks. Later, they elaborated on this material in various ways. During phase three children focused on four characteristic residential buildings of the Ano Petralona neighborhood and studied them. They talked with the residents and collected evidence in the form of testimonies, in the spirit of an anthropocentric approach to social reality. Phase four focused on the triangle «think-design – construct». By utilizing the knowledge they acquired during the previous phases, children created imaginary scripts for how the buildings could be used, by taking into consideration factors such as the people for whom the buildings were designed, or the wants and needs they were supposed to satisfy. Finally, they illustrated their scripts through the construction of models.
The main conclusion of our pedagogical intervention is that children's relationship with space, and with the urban environment in particular, is formed and altered as they acquire skills for understanding and critical analysis, and as they are provided with the opportunity for active participation.
keywords: architecture, kindergarten, space, urban environment, active participation, experiential-investigative learning.

Το πλαίσιο και οι επιδιώξεις του προγράμματος

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα: «Προσχέδια: η αρχιτεκτονική πάει σχολείο» πραγματοποιήθηκε σε δύο δημόσια νηπιαγωγεία του κέντρου της Αθήνας στην περιοχή των Άνω Πετραλώνων τη σχολική χρονιά 2015–2016. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις είχαν διάρκεια εννέα μηνών, από τον Οκτώβριο του 2015 ως τον Ιούνιο του 2016. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν 54 μαθητές/μαθήτριες, πρώτης και δεύτερης νηπιακής ηλικίας. Τα παιδιά προέρχονταν κυρίως από οικογένειες οι οποίες τοποθετούνται κοινωνικά είτε στα λαϊκά στρώματα είτε στις χαμηλότερες βαθμίδες των μεσαίων στρωμάτων. Η πλειονότητα των παιδιών ήταν ελληνικής καταγωγής ενώ τα παιδιά μεταναστών κατάγονταν από χώρες όπως η Αλβανία και η Γεωργία. Οι περισσότεροι γονείς ήταν απόφοιτοι υποχρεωτικής εκπαίδευσης, ενώ σχετικά μικρός ήταν ο αριθμός όσων είχαν πανεπιστημιακό πτυχίο. Η παρέμβασή μας τοποθετείται σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο.

Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από μια ομάδα εργασίας η οποία αποτελούνταν από τέσσερις εκπαιδευτικούς προσχολικής ηλικίας, τρεις από τις οποίες εργάζονταν στα τμήματα νηπιαγωγείων όπου πραγματοποιήθηκε το πρόγραμμα, έναν αρχιτέκτονα και έναν μηχανολόγο μηχανικό. Σε διάφορες δράσεις του προγράμματος συμμετείχαν και άλλοι επαγγελματίες, όπως ένας φωτογράφος και μια εκπαιδευτικός με ειδίκευση στην εκπαιδευτική τεχνολογία.[1]

[1] Στο πρόγραμμα, εκτός από τους συγγραφείς του παρόντος κειμένου, συμμετείχαν οι νηπιαγωγοί Ελένη Καραμπότσιου, Φάνης Μπαρμπούνης, Χαρά Ρεντζέλου, Σωτηρία Σαπρανίδου, καθώς και ο μηχανολόγος μηχανικός Ορέστης Πρέκας - Πατρωνάκης. Τη φωτογραφική υποστήριξη παρείχε ο Δημήτρης Δημόπουλος. Για τη δημιουργία ψηφιακού παιχνιδιού συνεργάστηκε η Ηρώ Βούλγαρη, Ε.Δι.Π., ΤΕΑΠΗ

Το ενδιαφέρον της ομάδας εργασίας για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του προγράμματος προέκυψε από την πεποίθηση μας ότι η αρχιτεκτονική για μικρά παιδιά αποτελεί παιδαγωγική πρόκληση, καθώς μπορεί να συμβάλει μακροπρόθεσμα στη συγκρότηση ενεργών πολιτών. Η αρχιτεκτονική, υπερβαίνοντας την τεχνοκρατική διαχείριση του χώρου, εστιάζει στο κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό νόημα των χώρων και έτσι μπορεί να καλλιεργήσει τη σκέψη, τη διαμόρφωση και τη διεκδίκηση νοηματοδοτημένων χώρων για τον άνθρωπο (Τερζόγλου 2009). Επίσης, εδώ και δεκαετίες επισημαίνεται η σχέση που μπορεί να αναπτυχθεί ανάμεσα στη συμμετοχή των παιδιών σε λήψεις αποφάσεων αναφορικά με το περιβάλλον στο οποίο ζουν και την προετοιμασία τους για το ρόλο του ενεργού πολίτη σε μια δημοκρατική κοινωνία. Για αυτό το λόγο θεωρείται σημαντική η άμεση ενίσχυση της συμμετοχής των παιδιών σε τέτοιου είδους διαδικασίες, ήδη από μικρή ηλικία (Hart 1987). Επιπλέον, από συναφείς μελέτες προκύπτει ότι παιδιά σχετικά μικρά σε ηλικία είναι ικανά να εκφράζουν προτιμήσεις και να συμμετέχουν σε αποφάσεις οι οποίες αφορούν στον εσωτερικό σχεδιασμό του χώρου, ενώ μεγαλύτερα παιδιά μπορούν να αντιμετωπίσουν πιο σύνθετα ζητήματα σχεδιασμού σε επίπεδο γειτονιάς (Baldassari, Lehman και Wolfe 1987). Πιο πρόσφατες μελέτες έρχονται να επιβεβαιώσουν την παραπάνω πεποίθηση και να ενισχύσουν με εμπειρικά δεδομένα αυτή τη δυνατότητα που προκύπτει όταν τα μικρά παιδιά αποκτούν φωνή ως προς τις οπτικές και τις εμπειρίες τους αναφορικά με τους χώρους της εκπαίδευσης και της φροντίδας.

Η συμμετοχή τους στην παρατήρηση, στο σχεδιασμό και στη δημιουργία εσωτερικών και εξωτερικών χώρων αποτελεί πλέον μια περιοχή με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για μελλοντική έρευνα (Clark 2003, Clark και Moss 2005). Ωστόσο, ελάχιστες είναι στην Ελλάδα οι μελέτες και τα εκπαιδευτικά προγράμματα που διερευνούν τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά οικοδομούν και συμμετέχουν ενεργά στην κατανόηση αρχιτεκτονικών εννοιών (Τσουκαλά 2000). Τα παιδιά νηπιακής ηλικίας απουσίαζαν μέχρι πρόσφατα από το σχετικό ερευνητικό και εκπαιδευτικό ενδιαφέρον στην Ελλάδα. Στην απουσία αυτή είναι πιθανό να έπαιζαν σημαντικό ρόλο οι κυρίαρχες αντιλήψεις περί παιδικής ηλικίας ως μια περίοδος ανωριμότητας και απειρίας (Μακρυνιώτη 1997, 2003). Οι παραπάνω προβληματισμοί αποτέλεσαν εφαλτήριο για το σχεδιασμό του υπό συζήτηση προγράμματος.

Τα βασικά ερωτήματα τα οποία μας απασχόλησαν τόσο στο σχεδιασμό όσο και στη διαμόρφωση του προγράμματος μέχρι το τέλος των παρεμβάσεων μας, ήταν τα ακόλουθα: Τι σημαίνει η αρχιτεκτονική γα τα μικρά παιδιά; Με ποιους τρόπους μπορούμε να ενθαρρύνουμε τα παιδιά να παρατηρούν, να κατανοούν και να σχολιάζουν στοιχεία αρχιτεκτονικής στους χώρους που κατοικούν και δραστηριοποιούνται καθημερινά (σπίτι, νηπιαγωγείο, γειτονιά). Πώς μπορούν να αρχίσουν να αναρωτιούνται για την επίδραση της αρχιτεκτονικής στην καθημερινή ζωή;

Λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο της παρέμβασης, καθώς και το γεγονός ότι η αρχιτεκτονική θεωρείται τόσο επιστήμη όσο και τέχνη, η οποία διαπραγματεύεται τη δημιουργία χώρων ζωής, θεωρούμε ότι έχει σημασία να καλλιεργήσουμε από νωρίς σε όλους τους μαθητές, και ιδίως σε όσους δεν έχουν την απαραίτητη εξοικείωση από το οικογενειακό τους περιβάλλον, τις ικανότητες για τη νοηματοδότηση των χώρων της ζωής τους και την κριτική αρχιτεκτονική τους αντίληψη. Σκοπός του προγράμματος

και ο Βαγγέλης Αντωνόπουλος. Το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τους γονείς των μαθητών και των μαθητριών των νηπιαγωγείων.

ήταν η ενδυνάμωση των μαθητών ως προς την κριτική προσέγγιση της τέχνης της αρχιτεκτονικής και ως προς τη δυνατότητα διαμόρφωσης του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν, καθώς και η εκπαίδευσή τους μακροπρόθεσμα ως προς την αξία της δημιουργικής αξιοποίησης της τέχνης και του πολιτισμού.

Βασική επιδίωξή μας ήταν να κατανοήσουν τα παιδιά την ενεργητική σχέση των ανθρώπων με τον χώρο και το αστικό περιβάλλον, καθώς και το ρόλο τους στη διαμόρφωση του χώρου με τρόπο που να ικανοποιεί τις ανάγκες τους και να εκφράζει τις επιθυμίες και την αισθητική τους αντίληψη. Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα επιχειρούσε να προωθήσει την αρχιτεκτονική αντίληψη των παιδιών και να τα βοηθήσει να προσεγγίσουν κριτικά το αστικό περιβάλλον και να κατανοήσουν την επίδραση της αρχιτεκτονικής στην καθημερινή ζωή.

Επιδίωξη μας ήταν να αναδειχθούν τα ενδιαφέροντα, οι προσωπικές ερμηνείες και οι κατανοήσεις των παιδιών για τους χώρους που κατοικούν και δραστηριοποιούνται καθημερινά (σπίτι, νηπιαγωγείο, γειτονιά), μέσω των επισκέψεών τους σε κατοικίες/κτίρια διαφορετικών ειδών αρχιτεκτονικής. Στόχος μας ήταν επίσης να κατανοήσουν τα παιδιά τις αλλαγές που έχουν συμβεί στα οικιστικά μοντέλα στο πέρασμα του χρόνου, καθώς και τις ανάγκες που διαμόρφωσαν τις συγκεκριμένες αλλαγές. Συνεπώς, αυτό που επιδιώκαμε ήταν να κατανοήσουν τα παιδιά τον κόσμο που τα περιβάλει και να εξασκήσουν την ικανότητά τους να παρατηρούν, να ανακαλύπτουν, να καταγράφουν, να περιγράφουν και να σχολιάζουν αρχιτεκτονικά σχέδια και κτίρια στον χώρο στον οποίο ζουν. Τέλος, προσπαθήσαμε να ενθαρρύνουμε τα παιδιά να εκφράσουν τις σκέψεις τους και να σχεδιάσουν προτάσεις για τη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος με βάση κριτήρια τα οποία έκριναν τα ίδια ως σημαντικά.

Παιδαγωγικές αρχές του προγράμματος

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση του προγράμματος βασίστηκε στις σύγχρονες αντιλήψεις για τη μάθηση, οι οποίες υποστηρίζουν τόσο την οικοδόμηση της γνώσης από τα υποκείμενα όσο και τη συσχέτισή της με το περιβάλλον. Την οικοδόμηση της, δηλαδή, μέσα σε πλαίσια αλληλεπίδρασης, άρρηκτα συνδεδεμένη με διαδικασίες κοινωνικοποίησης (Vygosky 1997, Doise και Mugny 1988, Σφυρόερα 2016). Συνεπώς, στο πλαίσιο των θεωριών αυτών η έμφαση δίνεται τόσο στην εμπειρία του υποκειμένου όσο και στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις στο πλαίσιο της μαθησιακής διαδικασίας (Φρυδάκη 2009, Τσάφος 2014). Σημαντικό, επίσης, θεωρείται ότι τα παιδιά συγκροτούν τη νέα γνώση χτίζοντας επάνω στις προϋπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες τους οι οποίες σχετίζονται με το κοινωνικό – πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο ζουν (Καμπεζά 2016).

Ένα βασικό στοιχείο του προγράμματος, χαρακτηριστικό των σύγχρονων προσεγγίσεων για τη μάθηση, ήταν η αξιοποίηση των βιωμάτων και της πρότερης εμπειρίας των μαθητών μας, η οποία θεωρείται απαραίτητη για να κινητοποιηθεί το ενδιαφέρον τους (Ανδρούσου 2002). Για το λόγο αυτό αφετηρία του προγράμματος αποτέλεσε η διερεύνηση και η κατανόηση του πλαισίου. Δηλαδή των κοινωνικό-πολιτισμικών χαρακτηριστικών των παιδιών, των βιωμάτων και των ενδιαφερόντων τους καθώς και των αρχικών τους ιδεών και γνώσεων σε σχέση με το χώρο, προκειμένου να συνδέσουμε το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων με την καθημερινότητα των παιδιών. Όλο το πρόγραμμα αφορούσε και επεξεργαζόταν

αρχιτεκτονικά στοιχεία και έννοιες στους οικείους χώρους που ζουν και κινούνται τα παιδιά καθημερινά. Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχετιζόταν δηλαδή με αυθεντικές καθημερινές καταστάσεις των παιδιών, έτσι ώστε να αποκτήσει νόημα η μαθησιακή συνθήκη και να συνδεθεί με τη βιωμένη εμπειρία τους. Για το λόγο αυτό ξεκινήσαμε με δραστηριότητες κατά τις οποίες τα παιδιά παρατηρούσαν και διερευνούσαν αρχικά το χώρο του σχολείου και στη συνέχεια το χώρο της γειτονιάς, με έμφαση σε τέσσερα κτίρια αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Μας ενδιέφερε δηλαδή η δυναμική σχέση των παιδιών με το βιωμένο χώρο και όχι απλά η προσέγγιση και κατανόηση του γεωμετρικού χώρου.

Αξιοποιώντας τις σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις υιοθετήθηκε η βιωματική, διερευνητική μάθηση (Σφυρόερα και Τζεκάκη 2016) μέσω της οποίας αφενός καθίσταται δυνατό να αναδυθούν οι σκέψεις και οι οπτικές των μικρών παιδιών για το χώρο και την αρχιτεκτονική, αφετέρου ενθαρρύνονται τα παιδιά να διαμορφώσουν ενεργητική σχέση με το αστικό περιβάλλον και να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη σε σχέση με αυτό. Δηλαδή, οργανώσαμε δραστηριότητες οι οποίες είχαν τα στοιχεία της ανακαλυπτικής μάθησης με πειραματισμούς, διατύπωση υποθέσεων και επίλυση προβλήματος. Επίσης στηριχθήκαμε στη συνεργατική μάθηση (Χοντολίδου 2007, Αυγητίδου 2008), καθώς σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος υπήρχε πρόβλεψη για δουλειά και ανάπτυξη αλληλεπιδράσεων σε μικρές ομάδες, στην ολομέλεια κάθε τάξης, αλλά και σε μεικτές ομάδες των συνεργαζόμενων νηπιαγωγείων.

Οι μέθοδοι διδασκαλίας βασίστηκαν στη διαφοροποιημένη παιδαγωγική (Σφυρόερα 2007), λαμβάνοντας υπόψη τόσο τους ατομικούς ρυθμούς ανάπτυξης, όσο και τις κοινωνικά και πολιτισμικά διαφορετικές αφετηρίες των μαθητών. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο αξιοποιήθηκαν ποικίλοι τρόποι προσέγγισης της γνώσης, εικαστικοί, οπτικοί και απτικοί. Πιο συγκεκριμένα, τα μέσα τα οποία αξιοποιήθηκαν για την παρατήρηση, την κατανόηση και την ανακάλυψη του περιβάλλοντος χώρου ήταν οι σημειώσεις των παιδιών, η φωτογραφία καθώς και άλλες μορφές τέχνης και επεξεργασίας όπως το σχέδιο, το κολάζ και οι τρισδιάστατες κατασκευές (μακέτες). Τα παιδιά προσέγγισαν την αρχιτεκτονική μέσα από την ενεργητική συμμετοχή, τον πειραματισμό και το παιχνίδι.

Βασικό μεθοδολογικό εργαλείο ήταν η συστηματική παρατήρηση και καταγραφή της διαδικασίας και της συμμετοχής των παιδιών, έτσι ώστε να αναδεικνύεται η «φωνή» τους, οι κατανοήσεις και οι οπτικές τους (Clark και Moss 2011). Η γενική δομή του προγράμματος ήταν σαφής από την αρχή, ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός όμως πραγματοποιήθηκε σταδιακά σε κάθε φάση, ως αποτέλεσμα αναστοχασμού και επανασχεδιασμού με βάση τα δεδομένα που προέκυπταν στην πορεία.

Περιγραφή των σταδίων του προγράμματος

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα μπορούσε να διακριθεί σε τέσσερα στάδια. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, αφετηρία αποτέλεσαν τα βιώματα των ίδιων των παιδιών και οι αρχικές τους αντιλήψεις σε σχέση με το χώρο, ενώ απώτερος στόχος ήταν η δημιουργία μαθησιακών συνθηκών που θα ευνοούσαν τη διεύρυνση και το μετασχηματισμό τους. Έτσι, το πρώτο στάδιο αφορούσε στην παρατήρηση και καταγραφή του άμεσα βιωμένου χώρου του νηπιαγωγείου από τα παιδιά (αρχιτεκτονικές ποιότητες του κτιρίου όπως υλικά, χρώματα, υφές, φόρμες κ.ά.). Κατά το δεύτερο στάδιο τα παιδιά πραγματοποίησαν ελεύθερες διαδρομές στη γειτονιά και

κράτησαν σημειώσεις για τις βόλτες τους, ενώ στο επόμενο στάδιο επικεντρώθηκαν σε τέσσερα κτίρια – κατοικίες, χαρακτηριστικά της γειτονιάς των Άνω Πετραλώνων, τα οποία μελέτησαν. Τέλος, το τέταρτο στάδιο περιστράφηκε γύρω από το τρίπτυχο «σκέφτομαι – σχεδιάζω – κατασκευάζω» ως προϋπόθεση για την υλοποίηση ενός αρχιτεκτονικού έργου από τα ίδια τα παιδιά.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε αναλυτικά τα παραπάνω στάδια με αναφορές σε ενδεικτικές δραστηριότητες.

Ο χώρος του νηπιαγωγείου

Κατά το πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκε αρχικά παρατήρηση και καταγραφή του χώρου του νηπιαγωγείου. Τα παιδιά συμμετείχαν σε ερευνητικές διαδικασίες παρατηρώντας, καταγράφοντας και σχολιάζοντας επιμέρους στοιχεία του χώρου. Αναρωτήθηκαν και έκαναν υποθέσεις για τη μορφή και τις χρήσεις τους, ενώ πραγματοποίησαν μετρήσεις με συμβατικές και μη συμβατικές μονάδες μέτρησης, όπως σκοινιά, τουβλάκια, βιβλία.

Στη συνέχεια τα παιδιά κατέγραφαν τις παρατηρήσεις τους με διάφορους τρόπους, για παράδειγμα, σχεδιάζοντας την τάξη και την αυλή, κρατώντας σημειώσεις των μετρήσεων του μήκους των πλευρών της τάξης, ή κάνοντας συγκρίσεις καταγραφών που λάμβαναν υπόψη τα μέσα τα οποία χρησιμοποίησαν. Παράλληλα, έκαναν τις πρώτες απόπειρες δημιουργίας ‘κατόψεων’, επιχείρησαν δηλαδή να σχεδιάσουν τον περιβάλλοντα χώρο μέσα από ένα σταθερό σημείο μέσα στην αίθουσα (Εικόνα 1).

Εικόνα 1

Επίσης, πραγματοποιήθηκε επίσκεψη φωτογράφου στο χώρο του νηπιαγωγείου και εξοικείωση των παιδιών με τη χρήση της φωτογραφικής μηχανής ως μέσο παρατήρησης και καταγραφής του χώρου. Τα παιδιά φωτογράφισαν τόσο γενικές όψεις όσο και λεπτομέρειες του χώρου και της διακόσμησης και εστίασαν σε γραμμές, μοτίβα και σχήματα, καθώς και στα υλικά και τις υφές τους. Στη συνέχεια έγινε προβολή των φωτογραφιών τους και συζήτηση γύρω από αυτές με άξονες τι επέλεξαν να φωτογραφίσουν και γιατί, πώς το φωτογράφισαν κτλ.

Στη συνέχεια τα παιδιά επισκέφτηκαν το γειτονικό Δημοτικό Σχολείο και παρατήρησαν τον χώρο. Σύμφωνα με όσα είπαν τα παιδιά σχετικά με αυτά που παρατήρησαν, εστίασαν σε λεπτομέρειες του κτιρίου και του περιβάλλοντα χώρου. Η

επίσκεψη αυτή συνέβαλε όχι μόνο στην κινητοποίηση των παιδιών αλλά και στις κατανοήσεις τους σε σχέση με το χώρο. Η πραγματοποίηση επιτόπιας έρευνας στο χώρο του δημοτικού αποτέλεσε το έναυσμα για περαιτέρω προβληματισμό και συζήτηση σε σχέση με τη διαμόρφωση και τη νοηματοδότηση χώρων της καθημερινότητας. Συνεπώς, τα παιδιά περιέγραψαν ομοιότητες και διαφορές και διατύπωσαν τις σκέψεις τους σχετικά με τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που ανέφεραν, επιλέγοντας ορισμένα που τα ίδια θεώρησαν σημαντικά, κατανοώντας έτσι το συγκεκριμένο περιβάλλον. Παρατηρήσαμε ότι τα παιδιά εξοικειώθηκαν πολύ γρήγορα με την παρατήρηση και την καταγραφή του χώρου και απέκτησαν δεξιότητες στην περιγραφή των διαδικασιών που ακολούθησαν. Για παράδειγμα στην ερώτηση, *«Τι ομοιότητες και διαφορές παρατηρήσατε σε σχέση με το δικός μας σχολείο;»,* τα παιδιά απάντησαν μεταξύ άλλων ότι: *«Το Δημοτικό έχει ένα κτίριο πάνω στο άλλο. Δηλαδή έχει δύο ορόφους και ένα μπαλκόνι. Το νηπιαγωγείο δεν έχει ορόφους» ή «Το Δημοτικό είναι χτισμένο ψηλά, πάνω σε βράχο. Το νηπιαγωγείο είναι χτισμένο χαμηλά».*

Καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος μάς απασχολούσε το ερώτημα με ποιους τρόπους νοηματοδοτούσαν τα παιδιά την διαδικασία και πώς σκεπτόταν σε σχέση με αυτή. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο αυτού του σταδίου είναι οι τρόποι που κατανοούν τα παιδιά τη διαδικασία της παρατήρησης των χώρων. Πιο συγκεκριμένα, ανέφεραν σχετικά με τους λόγους για τους οποίους θα επισκεπτόταν το Δημοτικό Σχολείο: *«Θα πάμε για να μελετήσουμε. Δηλαδή να μάθουμε κάτι που δεν ξέρουμε» ή «Θα παρατηρήσουμε και θα σκεφτούμε».* Παρατηρήσαμε ότι τα παιδιά ήταν σε θέση να σκεφτούν και να σχολιάσουν όχι μόνο όσα παρατηρούσαν σε σχέση με τα δύο κτίρια, αλλά και να στοχαστούν σε σχέση με την ίδια τη διαδικασία.

Ελεύθερες διαδρομές στη γειτονιά

Στο δεύτερο στάδιο αναφέρουμε συνοπτικά ότι πραγματοποιήθηκαν: α) ελεύθερες διαδρομές στη γειτονιά, προσανατολισμός με χρήση χάρτη, παρατήρηση και φωτογράφιση κτιρίων της γειτονιάς και δημιουργία νοητικού χάρτη, β)επίσκεψη αρχιτέκτονα και μηχανολόγου μηχανικού στο νηπιαγωγείο, γ) δημιουργία μακέτας της γειτονιάς και αρχιτεκτονικού λεξικού.

Πιο συγκεκριμένα, την επίσκεψη στο δημοτικό ακολούθησαν ελεύθερες διαδρομές στη γειτονιά, στις οποίες ο προσανατολισμός έγινε με χρήση χάρτη από τα παιδιά. Βασικός στόχος των ελεύθερων διαδρομών ήταν να παρατηρήσουν τα παιδιά την ποικιλία των κτιρίων της γειτονιάς και να προχωρήσουν σε κατανοήσεις και συγκρίσεις. Τα παιδιά κατέγραφαν τη διαδρομή που έκαναν στο χάρτη (Εικόνα 2) ενώ φωτογράφιζαν ό,τι τους έκανε εντύπωση.

Εικόνα 2

Κάποιες από τις παρατηρήσεις των παιδιών ήταν οι εξής: *«Η γειτονιά είναι ο χώρος»*, *«Όταν περπατάμε βλέπουμε μαγαζιά, κτίρια»*, *«Τα κτίρια δεν είναι ίδια»*, *«Έχουν διαφορετικά χρώματα»*, *«Και διαφορετικό ύψος»*, «*Κάποια έχουν πολλούς ορόφους και κάποια δεν έχουν»*. Τις επόμενες ημέρες γινόταν η επεξεργασία του υλικού με τη δημιουργία νοητικού χάρτη διαδρομής. Τα παιδιά αποτύπωναν σε μικρές ομάδες την διαδρομή όπως την είχαν βιώσει τα ίδια, εστιάζοντας κυρίως σε ό, τι τους είχε κάνει εντύπωση, και περιέγραφαν οπτικά τις σχέσεις μεταξύ των ιδεών, των σκέψεων και των συναισθημάτων τους.

Παρατηρήσαμε ότι οι νοητικοί χάρτες των παιδιών είχαν ως κυρίαρχο το στοιχείο της διαδρομής, ωστόσο εκείνο που κατά τη γνώμη μας έχει κυρίως σημασία είναι η διαδικασία την οποία ακολούθησαν για να τους δημιουργήσουν, η οποία αξιοποιούσε στοιχεία «αναστοχαστικά» και απαιτούσε να επεξεργαστούν δημιουργικά τις συνδέσεις μεταξύ των στοιχείων. Για παράδειγμα, τα παιδιά έπρεπε να συναποφασίσουν επιχειρηματολογώντας ποια σημεία ήθελαν να αποτυπώσουν και τι είδους πληροφορίες θα χρειάζονταν να αναδείξουν αξιοποιώντας τις φωτογραφίες και τις σημειώσεις τους.

Επιπλέον, στο στάδιο αυτό τα παιδιά συγκέντρωσαν τις απορίες και τα ερωτήματα που είχαν προκύψει και τα έθεσαν στον αρχιτέκτονα που επισκέφτηκε την τάξη για να απαντήσει σε αυτά, να εξηγήσει τους τρόπους με τους οποίους εργάζεται και να συζητήσει με τα παιδιά για τα στάδια σχεδιασμού και κατασκευής κτιρίων. Κάποιες από τις ερωτήσεις που έθεσαν τα παιδιά στον αρχιτέκτονα ήταν: «*Πώς έγινες αρχιτέκτονας; Πώς το αποφάσισες;», «Πώς γίνεται και παλιώνουν τα κτίρια;», «Πώς κολλάς το ταβάνι και δεν πέφτει;» «Πόσα και τι είδους κτίρια έχεις φτιάξει; Θα μας δείξεις ένα;», «Σε πονάει το χέρι σου που σχεδιάζεις τόσες ώρες σπίτια;», «Πόσοι δουλεύουν για να φτιαχτεί ένα σπίτι; Πώς ξέρουν οι εργάτες τι να κάνουν, είσαι εκεί;».* Στη συνέχεια τα παιδιά σχεδίασαν με την ενθάρρυνση του αρχιτέκτονα τα κτίρια που τους έκαναν εντύπωση στη γειτονιά και μετά μπήκαν στη διαδικασία να σκεφτούν πώς θα μπορούσαν να τα κατασκευάσουν τρισδιάστατα, λαμβάνοντας υπόψη τα μεγέθη και τις σχέσεις αναλογίας. Επίσης, φαίνεται ότι ήδη από την εισαγωγική απόπειρα τα παιδιά αξιοποίησαν λεπτομέρειες που τους έκαναν εντύπωση στη γειτονιά και τις απέδωσαν με δημιουργικό τρόπο στα κτίρια της μακέτας. Η μοντελοποίηση σε μικροκλίμακα βοήθησε τα παιδιά να κατανοήσουν καλύτερα τους χώρους και τη χρήση τους αλλά και

τους τρόπους που τα ίδια εργάστηκαν, δηλαδή τη διαδικασία τόσο της προσέγγισης και καταγραφής των χώρων όσο και της κατασκευής τους σε μακέτα, καθώς, όπως υποστηρίζει ο Hart (1987), η δραστηριότητα αυτή έχει παιγνιώδη χαρακτήρα και προσφέρει την ευκαιρία να μειωθούν σε κλίμακα περιβάλλοντα πολύ μεγάλα για να βιωθούν από τα παιδιά με σχετική αυτονομία. Έτσι, είναι πιθανό να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση τους μέσω της επεξεργασία τους.

Τα παιδιά είχαν, επίσης, την ευκαιρία να δουν στις βόλτες τους, να παρατηρήσουν και να αγγίξουν διαφορετικά οικοδομικά υλικά. Αυτό στάθηκε στη συνέχεια αφορμή για την επίσκεψη του μηχανολόγου, ο οποίος έφερε διάφορα οικοδομικά υλικά στο νηπιαγωγείο. Τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να θυμηθούν που τα είχαν συναντήσει, να κάνουν συγκρίσεις και να τα αναγνωρίσουν με βάση τις ιδιότητες τους. Επιπλέον, χρησιμοποίησαν περιγραφές και αναφορές σε έννοιες όπως τραχύ/λείο, ελαφρύ/βαρύ, μαλακό/σκληρό, έπαιξαν παιχνίδια αφής, πειραματίστηκαν με τα υλικά και έφτιαξαν τσιμέντο. Το συγκεκριμένο στάδιο ολοκληρώθηκε με τη δημιουργία, μεταξύ άλλων, αρχιτεκτονικού λεξικού το οποίο εμπλούτιζαν με δική τους πρωτοβουλία ως το τέλος του προγράμματος.

Επίσκεψη σε τέσσερις κατοικίες των Άνω Πετραλώνων

Το τρίτο στάδιο του προγράμματος περιελάμβανε επισκέψεις σε κτίρια αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Σε μικρές ομάδες τα παιδιά επισκέφθηκαν τέσσερα κτίρια-κατοικίες της γειτονιάς των Άνω Πετραλώνων, τα οποία και μελέτησαν: την προσφυγική πολυκατοικία του Ασυρμάτου (Εικόνα 3), μια πέτρινη μονοκατοικία στα Ατταλειώτικα, ένα νεοκλασικό στην οδό Τρώων και μια σύγχρονη πολυκατοικία από μπετόν στο πάρκο Βουτιέ. Τα συγκεκριμένα κτίρια κατασκευάστηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και συγκεντρώνουν στοιχεία αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος· χαρακτηρίζουν την αρχιτεκτονική της συγκεκριμένης περιοχής και αποτελούν έμμεσους δείκτες για τη συνύπαρξη ετερογενών αρχιτεκτονικών στοιχείων στη σύγχρονη Ελλάδα. Κατά τις επισκέψεις στα σπίτια τα παιδιά παρατήρησαν και φωτογράφισαν αρχιτεκτονικά στοιχεία του εξωτερικού και εσωτερικού χώρου (Εικόνα 4) και πήραν συνεντεύξεις από τους κατοίκους. Οι ερωτήσεις, τις οποίες είχαν σκεφτεί και αποφασίσει τα ίδια στην τάξη, αφορούσαν τους λόγους που επέλεξαν οι κάτοικοι το σπίτι, τι γνωρίζουν γι αυτό, εάν κατοικούνταν πριν και από ποιους, τι τους αρέσει και τι δεν τους αρέσει στο σπίτι τους. Μετά τις επισκέψεις, τα παιδιά παρουσίασαν στις υπόλοιπες ομάδες στην τάξη τα στοιχεία που συνέλεξαν και επεξεργάστηκαν από κοινού το υλικό των επισκέψεων, πραγματοποιώντας συγκρίσεις των κτιρίων και προχωρώντας στη δημιουργία χρονολογίου. Παράλληλα έγιναν και πολλές άλλες δραστηριότητες με αυτό το υλικό, όπως εικαστικές επεξεργασίες κτλ. Για παράδειγμα, με βάση φωτογραφίες μερών της πρόσοψης που έβγαλαν, τα παιδιά κλήθηκαν να συνθέσουν και να συμπληρώνουν το κάδρο όπως πίστευαν, λαμβάνοντας υπόψη μια σειρά από παράγοντες όπως μοτίβα, μεγέθη, αναλογίες κτλ.

Εικόνα 3

Εικόνα 4

Τα σχόλια των παιδιών θεωρούμε ότι αναδεικνύουν την αρχιτεκτονική αντίληψη των παιδιών, δηλαδή την ικανότητα τους να διακρίνουν επιμέρους χαρακτηριστικά των κτιρίων, να αναγνωρίζουν υλικά, χρήσεις και ιδιότητες και να τα συγκρίνουν. Επιπλέον θεωρούμε πολύ σημαντικό το γεγονός ότι φαίνεται να εστίασαν στις αλλαγές στα οικιστικά μοντέλα στο πέρασμα του χρόνου και κυρίως το ότι συνέδεσαν την αρχιτεκτονική των κτιρίων με τις ανθρώπινες ανάγκες. Κάποιες από τις παρατηρήσεις τους ήταν οι ακόλουθες:

> «Η εργατική μοιάζει με καμπύλη ενώ το πέτρινο είναι ίσιο και τετράγωνο».
> «Το νεοκλασικό έχει δύο ορόφους, αλλά με τη σκάλα πας στα άλλα δωμάτια του ίδιου σπιτιού. Στην εργατική με τη σκάλα πας σε άλλα διαμερίσματα».
> «Η εργατική είχε μεγάλα μπαλκόνια, χωρίς εμποδιστικά, και μπορείς όταν πηγαίνεις στο σπίτι σου να περνάς από τα άλλα. Έτσι μπορείς να μιλάς και να κάθεσαι με τους άλλους ανθρώπους».

«Το πέτρινο και το νεοκλασικό έχουν ακροκέραμα. Η εργατική και η μπετονένια έχουν ταράτσα και έχουν και οι δύο υπόστεγα αλλά η μπετονένια έχει κήπο στην ταράτσα και μπορείς να κάθεσαι κάτω από τα δέντρα και να φυτεύεις λαχανικά».
«Το πέτρινο και την εργατική δεν τα διάλεξαν όσοι μένουν εκεί. Τους τα έδωσαν με κλήρο».
«Το πέτρινο είχε αυλή κάτω και γύρω από το σπίτι ενώ η μπετονένια είχε στην ταράτσα».
«Από την ταράτσα της μπετονένιας βλέπεις τη θάλασσα και όλη την πόλη. Εγώ από το μπαλκόνι μου βλέπω ένα παππού που με χαιρετάει».
«Βλέπεις και το λόφο του Φιλοπάππου όπως και από την εργατική. Από τα μπαλκόνια του νεοκλασικού βλέπεις άλλα σπίτια».

Σε αυτή τη φάση αξιοποιήθηκε επίσης η προφορική ιστορία. Τα παιδιά συζήτησαν με τους κατοίκους και συνέλεξαν στοιχεία – «μαρτυρίες» για την ταυτότητα των κτιρίων μέσα από μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση της κοινωνικής πραγματικότητας. Σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην ανάδειξη του ανθρώπινου στοιχείου και του συναισθήματος. Για παράδειγμα, οι προσωπικές αφηγήσεις των κατοίκων πιστεύουμε ότι αποτέλεσαν γέφυρα για τις κατανοήσεις των παιδιών και κινητοποίησαν τη σκέψη τους γύρω από την αρχιτεκτονική προσέγγιση των κτιρίων, την ιστορικότητα τους, τη σχέση τους με άλλα κτίρια και την παρουσία τους στη σύγχρονη εποχή. Η αξιοποίηση της προφορικής ιστορίας στο πλαίσιο σύγχρονων προσεγγίσεων της εκπαίδευσης ως μια σύνθετη και δυναμική προσέγγιση σε σχέση με τα ερωτήματα που θέτουν τα παιδιά στο παρόν αποσκοπεί στη καλλιέργεια κριτικής ιστορικής σκέψης και δεξιοτήτων ιστορικής ερμηνείας και μπορεί να αποβεί χρήσιμη για την κατανόηση του εαυτού και των άλλων στη σύγχρονη εποχή (Νάκου 2015).

Ενδεικτικά αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις των παιδιών:

«- Σας αρέσει το σπίτι σας;
-Εμένα μου αρέσει πολύ που γεννήθηκα και μεγάλωσα εδώ. Γιατί παλιά είχε ξύλινα παραθυράκια και πόρτες και οι άνθρωποι δε φοβόντουσαν και ήταν όλα ανοιχτά. Έπαιρναν μια καρεκλίτσα και κάθονταν έξω στο διάδρομο έπλεκαν, μιλούσαν… κουτσομπόλευαν!
- Τι δε σας αρέσει στο σπίτι σας;
-Όταν αποφασίσαμε να μείνουμε εδώ ήταν πολύ δύσκολο. Δεν είχε θέρμανση, είχε προβλεφθεί θέρμανση με σόμπα. Το πάτωμα ήταν πολύ παλιό και τα παράθυρα.
- Πού σας αρέσει να κάθεστε στο σπίτι σας;
- Μου αρέσει πολύ να κάθομαι στο διάδρομο. Έχει δροσιά και πολύ ωραία θέα, πίνω τον καφέ μου και βλέπω το λόφο του Φιλοπάππου».

«Αυτή η πολυκατοικία έγινε το 1967. Το '63 σχεδιάστηκε. Αυτός ο κόσμος επάνω, που έμενε στο βουνό τότε, ήταν πρόσφυγες. Τι θα πει αυτό; Ότι από κάπου τους διώξανε λόγω πολέμου και τους είπανε να πάτε στην Ελλάδα να μείνετε. Κι αυτοί ήρθανε με καράβι στον Πειραιά. Ήταν Έλληνες. Τους μαζέψανε εδώ, στο Θησείο στην εκκλησία του Αγίου Ανδρέα. Όσοι ήρθαν εδώ ήταν από την Αττάλεια. Τους μαζέψανε και τους είπαν θα πάτε στο βουνό. Οι περισσότεροι ήταν λαϊκοί άνθρωποι, χτίστες. Και τους συγκεντρώσανε σε έναν χώρο, στο βουνό, και φτιάξανε μια τουαλέτα για 1500 άτομα. Εκεί που είναι τα δέντρα ήταν όλο σπιτάκια. (...) Εδώ ήταν βράχος και η πολυκατοικία έγινε βάζοντας δυναμίτη. Κι έτσι μπορέσανε να ρίξουνε θεμέλια (...)».

Στο στάδιο αυτό θεωρούμε ότι τα παιδιά ενδυναμώθηκαν καθώς έδωσαν φωνή τόσο στον εαυτό τους ως ερευνητές όσο και στους κατοίκους, αναδεικνύοντας έτσι την κοινωνική ποικιλομορφία και προσεγγίζοντας ρεαλιστικά το παρελθόν και το παρόν.

Μικροί αρχιτέκτονες: τα σενάρια

Το τέταρτο στάδιο περιστράφηκε γύρω από το τρίπτυχο «σκέφτομαι – σχεδιάζω – κατασκευάζω», ως προϋπόθεση για την υλοποίηση ενός αρχιτεκτονικού έργου. Τα παιδιά σχεδίασαν σε μικρές ομάδες κατοικίες με βάση ένα δικό τους σενάριο, λαμβάνοντας υπόψη παραμέτρους όπως για ποιους προορίζονται οι κατοικίες και ποιες ανάγκες ή επιθυμίες τους θα κάλυπταν. Τα παιδιά σχεδίασαν κτίρια και τα αναπαράστησαν κατασκευαστικά σε μακέτες, λαμβάνοντας υπόψη παραμέτρους όπως για ποιους προορίζονται τα συγκεκριμένα οικοδομήματα και ποιες ανάγκες ή επιθυμίες τους θα κάλυπταν.

Πιο συγκεκριμένα, στο στάδιο αυτό ο αρχιτέκτονας επισκέφθηκε ξανά τα νηπιαγωγεία και παρουσίασε και συζήτησε με τα παιδιά εικόνες πρωτότυπων κτιρίων με αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον από όλο τον κόσμο. Τα παιδιά παρατήρησαν τα χαρακτηριστικά των κτιρίων, έκαναν υποθέσεις για τη χρήση τους και σχολίασαν το σχεδιασμό τους και τη σχέση των κτιρίων με τον περιβάλλοντα χώρο. Με αφορμή τη συζήτηση που έγινε, τις επόμενες ημέρες τα παιδιά δημιούργησαν σε μικρές ομάδες προσχέδια κατοικιών με βάση σενάρια που σκέφτηκαν τα ίδια. Κάποιες παράμετροι τις οποίες έλαβαν υπόψη ήταν οι εξής: ποιοι θα μένουν, πού θα βρίσκεται το κτίριο, πώς θα είναι ο περιβάλλων χώρος, από τι υλικά θα είναι φτιαγμένο, πώς θα ήθελαν να είναι, τι σχήμα θα έχει, τι χρώματα, τι ανάγκες θα εξυπηρετεί, τι όνειρα και επιθυμίες θα εκφράζει; Επάνω σε αυτά τα ερωτήματα τα παιδιά ετοίμασαν προσχέδια και σε κάποιες περιπτώσεις δημιούργησαν με την υποστήριξη και του μηχανολόγου μηχανικού τρισδιάστατες κατασκευές των κτιρίων που σκέφτηκαν (Εικόνα 5).

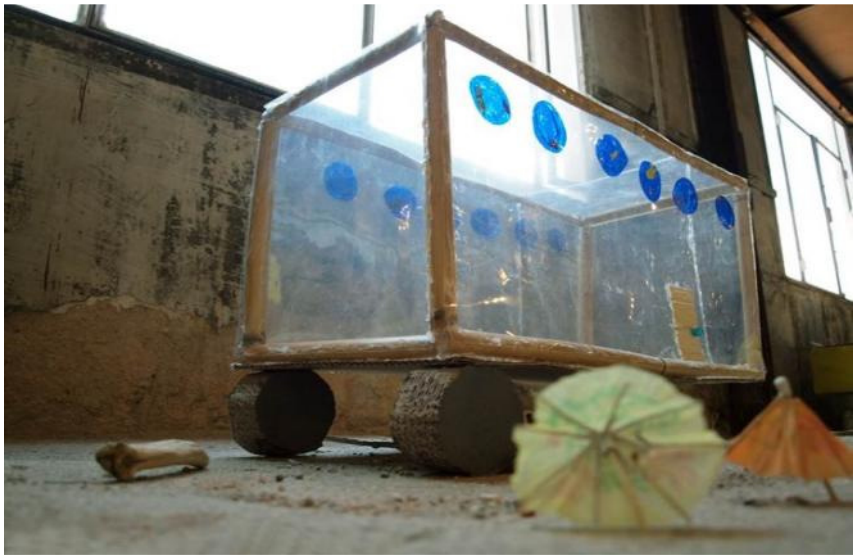
Εικόνα 5

Ένα από τα σενάρια που σκέφτηκαν τα παιδιά δείχνει ότι έλαβαν σε γενικές γραμμές υπόψη τις ανάγκες των υποκειμένων που θα ζουν εκεί, τη χρήση και τη λειτουργικότητα του σχεδιασμού, και την επέκτειναν με κοινωνική ευαισθησία, ενώ ήταν σε θέση να επιχειρηματολογήσουν για τις αποφάσεις τους.

Ένα σπίτι γι' αυτούς που δεν έχουν σπίτι

«Το σπίτι αυτό είναι γι' αυτούς που δεν έχουν σπίτι. Μπορούν να μείνουν όσοι κοιμούνται στο δρόμο, οι πολύ φτωχοί και οι πρόσφυγες. Είναι χτισμένο στην πόλη για να το βρίσκουν εύκολα γιατί οι άνθρωποι που δεν έχουν σπίτι ζουν στην πόλη. Είναι πολύ ψηλό για να χωράνε όλοι. Έχει ένα πολύ μεγάλο μακρύ παράθυρο για να βλέπουν όλοι έξω και να μην τρομάζουν στο σκοτάδι, και πολλά μικρά παραθυράκια χρωματιστά σε διαφορετικά σχήματα για να είναι ωραίο. Η πόρτα είναι κι αυτή από γυαλί. Το σπίτι αυτό θα έχει πολύ φως. Είναι φτιαγμένο από τούβλο και σοβά και είναι άσπρο γιατί το άσπρο είναι ωραίο. Στο ισόγειο είναι η κουζίνα που θα τρώνε όλοι μαζί. Έχει ένα μικρό τραπέζι για τα μωρά και μια μαμά, ένα μεσαίο για τα παιδιά και ένα πολύ μεγάλο για τις μαμάδες και τους μπαμπάδες κι αυτούς που δεν έχουν παιδιά. Στους ορόφους θα έχει κρεβάτια και τουαλέτες. Έχει και μια μεγάλη σκάλα για να ανεβαίνουν. Τα μπαλκόνια είναι κήποι, με χώμα δέντρα και λουλούδια και στην ταράτσα έχει κι εκεί κήπο και μια πισίνα για να κάνουν μπάνιο και να μην πηγαίνουν αλλού και πληρώνουν».

Ένα σπίτι μόνο για παιδιά

Εικόνα 6

«Αυτό είναι ένα σπίτι μόνο για παιδιά, δε μπαίνουν οι γονείς. Βρίσκεται πάνω στην παραλία και είναι γυάλινο για να βλέπουν τα παιδιά τα αστέρια και τη θάλασσα. Είναι ορθογώνιο παραλληλόγραμμο για να είναι μακρουλό και να μπορούν να τρέχουν. Έχει κυκλικά παράθυρα για να μπαίνει ο αέρας και να αερίζει, δηλαδή να καθαρίζει το σπίτι, και να δροσίζονται όταν έχει ζέστη. Τα παράθυρα έχουν ζωγραφισμένη θάλασσα και ψάρια. Η πόρτα είναι από ξύλο γιατί αν είναι όλο γυαλί δε θα είναι ωραίο γιατί δε θα έχει χρώματα. Έχει και ρόδες για να το κινούν και να ταξιδεύουν όπου θέλουν».

Έκθεση στην Τεχνόπολη

Μετά την ολοκλήρωση των τεσσάρων σταδίων ακολούθησε κοινή έκθεση της δουλειάς των μαθητριών/των των συνεργαζόμενων νηπιαγωγείων στο χώρο της Τεχνόπολης του Δήμου Αθηναίων. Ο χώρος της έκθεσης και τα εκθέματα χωρίστηκαν σε διακριτές περιοχές με τη λογική των σταδίων που περιγράψαμε. Η έκθεση είχε μεγάλη επισκεψιμότητα και διήρκεσε μια εβδομάδα. Παρατηρήσαμε ότι τα παιδιά επισκέφτηκαν με τους γονείς και τους συγγενείς τους πάνω από μια φορά την έκθεση, καθώς ο εκθεσιακός χώρος ήταν κοντά στην γειτονιά των μαθητών και τα παιδιά ήταν σε θέση να ξεναγούν τους γονείς τους στον χώρο και να παρουσιάζουν με δική τους πρωτοβουλία τα έργα τους και τον τρόπο με τον οποίο εργάστηκαν.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, όπως αναδεικνύεται από την περιγραφή των σταδίων της υλοποίησης της παρέμβασης, θεωρούμε ότι τα παιδιά πραγματοποίησαν με επιτυχία το σύνολο των επιδιώξεων του προγράμματος.

Καταρχάς, τα παιδιά κινητοποιήθηκαν να παρατηρήσουν και να σκεφτούν σε σχέση με τους χώρους στους οποίους κινούνται καθημερινά. Πιστεύουμε ότι οι παρατηρήσεις και τα σχόλια των παιδιών, αποσπάσματα των οποίων αναφέρθηκαν παραπάνω, αποκαλύπτουν τις νέες γνώσεις και δεξιότητες που απέκτησαν στη διάρκεια του προγράμματος. Πιο συγκεκριμένα, ως προς την προώθηση της αρχιτεκτονικής αντίληψης, τα παιδιά εστίασαν τόσο στα υλικά στοιχεία του χώρου και στα γεωμετρικά του χαρακτηριστικά όσο και στους τρόπους οργάνωσης αυτού, σκεπτόμενα επάνω στα διαφορετικά αποτελέσματα που αυτή η οργάνωση παράγει. Επίσης, προσέγγισαν τις συγκεκριμένες χρήσεις του χώρου και τους τρόπους που αυτός χρησιμοποιείται ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί, συζητώντας γύρω από τις ανάγκες των χρηστών και τις πρακτικές που υιοθετούνται κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, καθώς και τις αλλαγές που τα ίδια σκέφτονται. Με αυτόν τον τρόπο κατανόησαν ως ένα βαθμό την επίδραση που μπορεί να έχει η αρχιτεκτονική στην καθημερινή ζωή. Επιπλέον, τα παιδιά μπήκαν στη διαδικασία να σκεφτούν σε σχέση με τη διάσταση του χρόνου όσον αφορά στα συγκεκριμένα κτίρια, αλλά και να προβληματιστούν γύρω από τις κοινωνικο–πολιτισμικές συνθήκες που προσδιόρισαν αυτές τις επιλογές και τις αλλαγές στη σύγχρονη εποχή. Τέλος, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην ανάδειξη του τρόπου που βιώνεται ο χώρος τόσο από τα ίδια τα παιδιά όσο και από τους ανθρώπους που τον χρησιμοποιούν. Για παράδειγμα, παρατηρήσαμε ότι στο τέλος του προγράμματος όλα τα παιδιά ήταν σε θέση να αναγνωρίζουν τα τέσσερα κτίρια της γειτονιάς ακόμα και αν δεν τα είχαν επισκεφθεί (καθώς δεν επισκέφθηκαν όλες οι μικρές ομάδες όλα τα κτίρια), να σχολιάζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους τα οποία σχετίζονται με τη χρονική περίοδο κατασκευής και με τις ανάγκες για τις οποίες δημιουργήθηκαν, να κάνουν συγκρίσεις εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές, καθώς και να συλλέγουν πληροφορίες γύρω από τη σύγχρονη χρήση τους μέσα και από τις αφηγήσεις των κατοίκων που ζουν σε αυτούς τους χώρους.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον στοιχείο της συμβολής του προγράμματος ήταν, κατά τη γνώμη μας, η αλλαγή στη σχέση των παιδιών με το «δημόσιο» χώρο της γειτονιάς. Θεωρούμε ότι στο πλαίσιο της παρέμβασης μας τα παιδιά είχαν ενεργό ρόλο, καθώς απέκτησαν διαφορετική σχέση με το χώρο αλλά και τους ανθρώπους της γειτονιάς.

Όπως παρατηρήσαμε αλλά και όπως μας ανέφεραν οι ίδιοι οι γονείς, τα παιδιά ήταν σε θέση να προσανατολίζονται και να ακολουθούν διαδρομές, να αναγνωρίζουν κτίρια και να τα σχολιάζουν, ενώ αναφέρονταν με ικανοποίηση στους ανθρώπους που γνώρισαν και τους χαιρετούσαν όταν τους συναντούσαν στη γειτονιά. Θεωρούμε ότι με αυτόν τον τρόπο πραγματοποιήθηκε άνοιγμα του σχολείου στην κοινότητα της γειτονιάς.

Πιστεύουμε ακόμη ότι μέσω των τρόπων εργασίας, με έμφαση στην ανοιχτή βιωματική διαδικασία μάθησης, τα παιδιά ενδυναμώθηκαν ως προς την προσωπική τους έκφραση και τη συμμετοχή τους στην ομάδα, δηλαδή εξελίχθηκαν μαθησιακά τόσο ατομικά ως πρόσωπα όσο και ως μέλη μιας ομάδας εργασίας.

Ως γενική εκτίμηση του προγράμματος, παρατηρήσαμε ότι η αρχιτεκτονική μπορεί να προσεγγιστεί από παιδιά προσχολικής ηλικίας αρκεί να σχεδιαστεί με βάση το εκάστοτε πλαίσιο και τα κατάλληλα παιδαγωγικά εργαλεία για την προσχολική ηλικία.

Συζήτηση και προβληματισμοί

Το πρόγραμμα έμεινε πιστό στις αρχές των σύγχρονων προσεγγίσεων για τη μάθηση οι οποίες συμβαδίζουν κατά τη γνώμη μας με τους τρόπους καλλιέργειας της κριτικής αρχιτεκτονικής αντίληψης. Τέτοιοι τρόποι είναι, για παράδειγμα, η αξιοποίηση της ανάδυσης των ενδιαφερόντων των παιδιών για τους χώρους που κινούνται καθημερινά, η ενθάρρυνση της έκφρασης των απόψεων τους σε σχέση με αυτούς, η επεξεργασία των παρατηρήσεων και των ερωτημάτων τους σε μικρές ομάδες ή στην ολομέλεια της τάξης μέσω ποικίλων διερευνήσεων και μέσω της ανάπτυξης στρατηγικών για την επίλυση προβλημάτων, οι συνδέσεις με προηγούμενες εμπειρίες και βιώματα τους, η αξιοποίηση των ικανοτήτων και των πρότερων γνώσεων τους και η υποστήριξη της εξέλιξη τους μέσα από νοητικά ενδιαφέρουσες για τα ίδια διαδικασίες.

Τα παραπάνω πραγματοποιήθηκαν σε ένα συμμετοχικό πλαίσιο, στο οποίο τα παιδιά έπαιρναν πρωτοβουλίες και είχαν τη δυνατότητα να προσδιορίζουν την διαδικασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πρόγραμμα έπαιρνε σταδιακά μορφή μέσα από τον ανασχεδιασμό επιμέρους διαστάσεων στη βάση των ενδιαφερόντων των συγκεκριμένων παιδιών και των κατανοήσεων τους. Αυτό προϋποθέτει την προθυμία να δοθεί χώρος και χρόνος στους μαθητές και στις μαθήτριες για την σταδιακή ενδυνάμωση τους μέσω της δυνατότητας να επιλέγουν και να δρουν, αλλά και να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων ή προτάσεων για τις ζωές τους και το περιβάλλον στο οποίο ζουν.

Αν το παραπάνω μπορεί να θεωρηθεί κλειδί για την καλλιέργεια της υπευθυνότητας των παιδιών και τη συμμετοχή τους στην κοινότητα, ενώ μπορεί προοδευτικά να λειτουργήσει στην κατεύθυνση της συγκρότησης ενεργών πολιτών, τότε η σημασία της συμμετοχής των παιδιών στην κριτική επεξεργασία και το σχεδιασμό νοηματοδοτημένων χώρων κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική. Για αυτό το λόγο η εξέλιξη της σχέσης των παιδιών με το άμεσο περιβάλλον τους (σχολείο, γειτονιά) μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων αρχιτεκτονικής αλλά και η έρευνα γύρω από τους τρόπους που τα ίδια κατανοούν και αναπαριστούν τόσο τους οικείους τους χώρους όσο και το «ιδανικό» για αυτά περιβάλλον με βάση κριτήρια αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, έχει ευρύτερη πολιτική σημασία καθώς εμπλέκει τα παιδιά σε διαδικασίες εκπαίδευσης στην κατεύθυνση του ενεργού πολίτη.

Το θέμα του προγράμματος τη χρονιά που σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε (2015–2016) σε συνδυασμό με την ηλικία των μαθητών και των μαθητριών στους οποίους

απευθυνόταν λειτούργησε περισσότερο ανιχνευτικά και έδωσε βαρύτητα περισσότερο σε συγκεκριμένους οικείους χώρους των παιδιών και σε κτίρια της γειτονιάς τους. Κάποιες επιμέρους διαστάσεις οι οποίες δεν αναδείχθηκαν αρκετά κατά τη γνώμη μας αλλά τέθηκαν ως άξονες σχεδιασμού μελλοντικού προγράμματος την επόμενη σχολική χρονιά (2016–2017) ήταν οι εξής: α) Η ανάδειξη της ερευνητικής διάστασης· θεωρούμε δηλαδή ότι θα μπορούσαμε να συστηματοποιήσουμε την καταγραφή της διαδικασίας και να εμπλουτίσουμε την έρευνα δράσης με αναλυτικές καταγραφές και ιδίως με τη μελέτη διαφορών που ενδεχομένως παρατηρούνται ανάμεσα στα παιδιά τα οποία συμμετείχαν στα προγράμματα τόσο της χρονιάς 2015 – 2016 όσο και της χρονιάς 2016 – 2017, και σε εκείνα τα οποία συμμετείχαν για πρώτη φορά στο δεύτερο. β) Η ανάπτυξη μεγαλύτερης εστίασης στον δημόσιο χώρο και στη μελέτη των αντιλήψεων των παιδιών για αυτόν.

Καθώς τα παιδιά έδειξαν ενθουσιασμό και μεγάλη κινητοποίηση για τις διαδρομές στη γειτονιά και την χαρτογράφηση της, σκεφτόμαστε ότι θα ήταν δυνατό να αναδειχθούν τα ενδιαφέροντα, οι προσωπικές ερμηνείες και οι κατανοήσεις των παιδιών για το δημόσιο χώρο μέσα από επισκέψεις στη γειτονιά. Τα παιδιά θα μπορούσαν δηλαδή να ενθαρρυνθούν σταδιακά να κατανοήσουν ότι έχουν το δικαίωμα κριτική προσέγγισης του δημόσιου χώρου και της διατύπωσης προτάσεων για τη διαμόρφωση και τη χρήση του με βάση τις ανάγκες των ίδιων ή των ανθρώπων που τους χρησιμοποιούν.

Επίσης, θα μπορούσαν, σε επικοινωνία με τους αρμόδιους Φορείς, να σκεφτούν αν το θεωρήσουν σκόπιμο τρόπους παρέμβασης στους συγκεκριμένους χώρους, εκφράζοντας έτσι τις ιδέες και τις επιθυμίες τους σε σχέση με τους τρόπους που θα ήθελαν να είναι διαμορφωμένοι οι χώροι αυτοί. Τα παραπάνω θεωρούμε ότι θα συνέβαλλαν περαιτέρω στην ενδυνάμωση των μαθητών και των μαθητριών ως προς την κριτική προσέγγιση της τέχνης της αρχιτεκτονικής και τη δυνατότητα διαμόρφωσης του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν, καθώς και μακροπρόθεσμα στη δημιουργική αξιοποίηση της τέχνης και του πολιτισμού.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Doise, W. και Mugny, G. (1989). *Η κοινωνική ανάπτυξη της νοημοσύνης*. Αθήνα: Πατάκης.

Vygosky, L. (1997). *Νους στην κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.

Ανδρούσου, Α. (2002). *Κίνητρο στην εκπαίδευση. Κλειδιά και αντικλείδια*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ - Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Καμπεζά, Μ. (2016). Σχεδιασμός και οργάνωση δραστηριοτήτων. Στο Σ. Αυγητίδου, Μ. Τζεκάκη και Β. Τσάφος (επιμ.), *Οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί παρατηρούν, παρεμβαίνουν, αναστοχάζονται. Προτάσεις υποστήριξης της πρακτικής τους άσκησης*, σ. 79-90. Αθήνα: Gutenberg.

Μακρυνιώτη, Δ. (επιμ.) (1997). *Παιδική ηλικία*. Αθήνα: Νήσος.

Μακρυνιώτη, Δ. (επιμ.) (2003). *Κόσμοι παιδικής ηλικίας*. Αθήνα: Νήσος.

Νάκου, Ε. (2015). Προφορική ιστορία και εκπαίδευση. Βασικά ζητήματα και προβληματισμοί. Στο Ε. Νάκου και Α. Γκαζή (επιμ.), *Η προφορική ιστορία στα μουσεία και την εκπαίδευση*, σ. 169-185. Αθήνα: Νήσος.

Σφυρόερα, Μ. (2016). Αξιοποίηση του πλαισίου της τάξης για τον σχεδιασμό. Στο Σ. Αυγητίδου, Μ. Τζεκάκη και Β. Τσάφος (επιμ.), *Οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί παρατηρούν, παρεμβαίνουν, αναστοχάζονται. Προτάσεις υποστήριξης της πρακτικής τους άσκησης*, σ. 39 -59. Αθήνα: Gutenberg.
Σφυρόερα, Μ. Τζεκάκη, Μ. (2016). Θεωρητικές Προσεγγίσεις. Στο Σ. Αυγητίδου, Μ. Τζεκάκη και Β. Τσάφος (επιμ.), *Οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί παρατηρούν, παρεμβαίνουν, αναστοχάζονται. Προτάσεις υποστήριξης της πρακτικής τους άσκησης*, σ. 14-38. Αθήνα: Gutenberg.
Σφυρόερα, Μ. (2007). *Διαφοροποιημένη παιδαγωγική. Κλειδιά και αντικλείδια.* Αθήνα: ΥΠΕΠΘ - Πανεπιστήμιο Αθηνών.
Τερζόγλου, Ν. – Ι. (2009). *Ιδέες του χώρου στον 20ο αιώνα.* Αθήνα: Νήσος.
Τσάφος, Β. (2014). *Αναλυτικό Πρόγραμμα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εκπαιδευτικοί προσανατολισμοί. Αναζητώντας νέες σταθερές σε έναν αβέβαιο κόσμο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
Τσουκαλά, Κ. (επιμ.) (2000). *Αρχιτεκτονική, παιδί και αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
Φρυδάκη, Ε. (2009). *Η διδασκαλία στην τομή της νεωτερικής και της μετανεωτερικής σκέψης*. Αθήνα: Κριτική.
Χοντολίδου, Ε. (2007). *Διδασκαλία σε ομάδες. Κλειδιά και αντικλείδια.* Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ξενόγλωσση

Baldassari, C., Lehman, Sh. και Wolfe M. (1987). Imaging and creating alternative enviroments with children. Στο C. S. Weinstein και T. G. David (επιμ.), *Spaces for children. The built environment and child development,* σ. 241-268. New York & London: Plenum Press.
Clark, A. (2003). The Mosaic approach and research with young children. Στο V. Lewis, M. Kellet, C. Robinson, S. Fruser και S. Ding (επιμ.). *The reality of research with children and young people,* σ. 157– 61. London: Sage Publications.
Clark, A. and Moss, P. (2005). *Spaces to play. More listening to young children using the Mosaic approach*. London: National Children's Bureau.
Clark, A. και Moss, P. (2011). *Listening to young children. The Mosaic approach*. London: Jessica Kingsley.
Hart, R. (1987). Children's participation in planning and design. Theory, research, and practice. Στο C. S. Weinstein και T. G. David (επιμ.), *Spaces for children. The built environment and child development*, σ. 217- 239. New York & London: Plenum Press.

Πηγές Εικόνων

Εικόνες 1-6: Προσωπικό αρχείο των συγγραφέων.